

РЕКОМЕНДОВАНО ОСТЕРІГАТИСЯ: «СВОЯ ДОЛЯ І СВІЙ ШЛЯХ ШИРОКИЙ» У КОНТЕКСТІ ВІКОВИХ НЕРІВНОСТЕЙ ТА ЕЙДЖИЗМУ

CAUTION ADVISED: "ONE'S FORTUNE AND ONE'S WAY WIDE" IN THE CONTEXT OF AGE INEQUALITIES AND AGEISM

Стаття пропонує до уваги фахового середовища і широкого загалу аргументовану соціологічну реакцію на рекомендації, що надавалися стосовно представників окремих вікових категорій в Україні заради успішної євроінтеграції. Ці рекомендації були вироблені ще до початку повномасштабної війни, тож авторка звертається до широкого кола джерел переважно того ж самого періоду: здебільшого це академічні наукові видання і дані наукових досліджень, у тому числі власних, а також матеріали соціальних проєктів та аналітика з медіа. У результаті стаття уточнює гносеологічні та онтологічні підстави нерівного ставлення до людей різного віку, а також презентує раніше не опубліковані й на разі актуалізовані результати власних досліджень, розглянуті виходячи з виміру вікових відмінностей. Таким чином, авторка закладає підстави контраргументації щодо обов'язковості соціального перевищення представників певного віку заради успішної євроінтеграції. Стаття аналізує та характеризує уявлення про ейджизм, його об'єктивні та суб'єктивні підстави, альтернативні моделі «правильного» старіння, витoki та результати технологій подолання ейджизму, реалії нерівності представників різного віку згідно з основними стратифікаційними критеріями, різні простори дискримінації, прихованість ейджизму за позитивно-дискримінаційними медійними повідомленнями та складні конфігурації декларованих установок і поведінки в межах одних і тих самих вікових категорій. Авторка доходить висновків, що зв'язок між віком і соціальними ролями залишається значущим, і ейджизм існує як щодо літніх людей, так і щодо молодих людей та людей середнього віку, хоча саме старші люди потерпають найбільше. Ейджизм постає явищем, дуже залежним від смислонаділення, і для боротьби з дискримінацією за віком стане в нагоді бути чутливими до прихованих смислів у медійній та культурній інформації, а також ураховувати результати якомога більшої кількості досліджень, у яких стають помітними переваги й недоліки представників усіх вікових категорій.

Ключові слова: вікова нерівність, ейджизм, засоби масової інформації, цінності, мораль.

The article offers to the attention of the academic community and the general public a reasoned sociological response to the recommendations provided concerning representatives of specific age categories in Ukraine for the successful Eurointegration. These recommendations were developed before the onset of full-scale war, so the author refers to a wide range of sources predominantly from the same period – mostly academic scientific publications and data from research studies, including her own research, as well as materials from social projects and media analytics. As a result, the article refines the gnoseological and ontological foundations of unequal treatment of people of different ages and presents previously unpublished and currently updated results of author's own research, considered from the perspective of age differences. Thus, the author lays the groundwork for counterarguments regarding the necessity of social 're-education' of certain age groups for successful Eurointegration. The article analyzes and characterizes conceptions of ageism, its objective and subjective foundations, alternative models of 'alright' aging, origins and outcomes of ageism overcoming technologies, realities of inequality among people of different ages according to major stratification criteria, various spaces of discrimination, the concealment of ageism behind positive-discriminatory media messages, and complex configurations of declared attitudes and behavior within the same age categories. The author concludes that the connection between age and social roles remains significant, and ageism exists both towards older people and towards young and middle-aged people, although older people suffer the most. Ageism emerges as a phenomenon highly dependent on sense-making, and to combat age-related discrimination, it is useful to be sensitive to hidden meanings in media and cultural information, as well as consider the results of as many studies as possible, where the advantages and disadvantages of representatives of all age groups become noticeable.

Key words: age inequality, ageism, mass media, values, morality.

УДК 316.3+316.7
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.58.3>

Ташенко А.Ю.

к.соціол.н.,
доцентка кафедри соціальних структур та соціальних відносин
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Вступ. Опосередкованою ознакою нерівності між людьми різного віку є зосередження дослідницьких зусиль на проблемних ситуаціях, пов'язаних із молоддю та літніми людьми. Так, у Індексі соціальної справедливості, розрахованому на основі даних Фонду Бертельсмана для країн ЄС та ОЕСР у 2019 р. [1], введено шість вимірів різної ваги (важливості), й окремі індикатори свідчать про особливу увагу до становища людей певного віку. Серед індикаторів виміру потрійної ваги («Запобігання бідності») виділено ризик бідності людей до 18 і після 65 років. Серед індикаторів вимірів

подвійної ваги («Справедлива освіта», «Доступ до ринку праці») виділено рівень освіти нижче за середній серед людей у віці від 25 до 64 років (що в сутності привертає увагу до становища людей саме до 25 і після 65 років), зайнятість людей старшого віку і незайнятість молоді. Серед індикаторів вимірів нормальної ваги блок одного виміру повністю опосередковано залежить від віку («Міжпоколінська справедливість»), а у решті блоків («Соціальна інклюзія та недискримінація», «Здоров'я») виділено наявність людей у віці від 20 до 24 років, які не отримують освіти, є незайнятими і не проходять

професійну підготовку та смертність серед дітей. Проте як і чим можна пояснити заклики до соціального перевиховання окремих вікових категорій? У межах даної статті ми хочемо зосередитися на осмисленні рекомендацій, що надавалися Україні ще до початку повномасштабної війни і стосувалися євроінтеграції та поглядів на неї представників окремих вікових категорій.

Оприлюднені у 2017 р. Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні результати дослідження «Українське суспільство та європейські цінності» містили у рекомендаціях такий висновок із приводу людей у віці 60 і більше років: «[У] цій групі порівняно з іншими більше всього респондентів, які вважають себе громадянами колишнього СРСР, і більшість представників цієї групи вважає, що якість їхнього життя не залежить від того, як вони голосують на виборах. Таким чином, цю групу найбільш важко переконати у перевагах асоціації з ЄС, і зусилля будуть непропорційно високими порівняно з очікуваними результатами» [2, с. 30]. Отже, ми маємо як мінімум два приховані посили (цілком можливо, що ненавмисні, але варті уваги) – що якісь вікові категорії потрібно переконувати заради зміни їх політичних поглядів і що якісь вікові категорії є фактично майже безнадійними у здатності бути переконаними.

А що ж із громадською думкою? Два роки потому дослідницька агенція Info Sapiens опитала українських містян у віці 18–70 років, і результати утверджували наявність негативних упереджень щодо окремих вікових категорій: майже дві третини опитаних поділяли переконання, що існує вік, у якому пізно змінювати фах, опановувати нову спеціальність чи починати новий проєкт або бізнес (і це десь 50–56 років); 54% назвали «застарий» вік найвагомішою причиною трудової дискримінації; 43% українських містян висловилися на користь залежності творчого підходу до вирішення завдань і легкого пристосування до змін від вікової рамки (до 40 років) [3]. Оскільки як питання євроінтеграції, так і дискримінація за віком залишаються частиною воєнної дійсності, ми вирішили уточнити гносеологічні та онтологічні підстави нерівного ставлення до людей різного віку, а також охарактеризувати результати власних досліджень із погляду вікових відмінностей, щоби контраргументувати обов'язковість соціального перевиховання представників певного віку заради євроінтеграції. Для цього ми користуватимемося широким колом джерел: академічними науковими виданнями [4–18], даними наукових досліджень [19–23], матеріалами соціальних проєктів [24–26], аналітикою з медіа [27–30] та власними публікаціями з попередніми характеристиками власних досліджень

[31; 32] і викладатимемо продукт свого аналізу без повторних посилань згідно з комплексністю і цілісністю міркувань у результаті опрацювання цих джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Авторство терміна «ейджизм», що позначає дискримінацію за віком, належить психіатру Р. Батлеру. Від моменту застосування у 1969 р. цей термін – з огляду на місце зайнятості лікаря (Національний інститут із проблем старіння, США) – стосувався літніх людей, хоча визначення і схему явища можна поширити на розгляд дискримінації людей будь-якого віку: ейджизм є комбінацією пов'язаних між собою стереотипів, дискримінаційних практик і політичних та інституційних рішень. Ейджизм може сполучатися з іншими видами дискримінації і концентруватися на окремій віковій підкатегорії. Зокрема, письменниця і режисерка С. Зонтаг розмірковувала щодо подвійних стандартів сприйняття чоловічого і жіночого старіння: старіння чоловіків не ставало підставою для відсторонення від професійної реалізації, втрати фінансової незалежності та впливу на усвідомлення власної привабливості. Щодо того, як впливають стереотипи на сприйняття певного вікового проміжку власного життя самими чоловіками і жінками, дані неоднозначні: є дослідження, які свідчать, що жінки переживають своє старіння легше, хоча стереотипи – на користь літніх чоловіків, а є такі, які фіксують, що жінки частіше бояться бути у старості безпомічними, обтяжливими і немічними.

Відповідно, розрізняють об'єктивні та суб'єктивні підстави ейджизму: об'єктивні стосуються відмінностей якості життя людей різного віку, що є наслідком державної політики, економічних умов, стану інфраструктури тощо, а суб'єктивні є наслідком відмінностей сприйняття рис і поведінки людей різного віку. Тож наявність ейджизму – це й результат наділення певної дії смислом, що залежить від контексту виховання і породжує нові дії та нові смисли. Наприклад, заклик поступатися місцями для сидіння людям літнього віку може виглядати і як позитивна дискримінація (спрямована на вирівнювання можливостей), і як наслідок переконання, що літні люди є «інвалідами за віком», неспроможними стояти нарівні з молодшими людьми. А як можна інтерпретувати поступлення місцем людині літній, але у гарній фізичній формі? Соціологи засвідчують, що мешканці великих міст будуть думати про старість як про хвороби і слабкість, тож поступлення місцем здоровій літній людині вважатимуть безпідставним ейджизмом і не поступляться взагалі або зроблять вигляд, що просто звільняють місце, нібито безвідносно до конкретної людини. Водночас мігранти з менш урбанізованої місцевості будуть

думати про старість як про авторитет, а отже, відмову прийняти від них жест поваги вони самі розціняють як дискримінацію. Дослідження цінностей GenZ у 2017 р. довело, що старість може сприйматися і як безпека для оточуючих: одним із найбажаніших типів жителя свого району для молодих українців виявилися одружені пенсіонери (табл. 1).

За посередництва, наведеного вище, можна дійти до розуміння значення соціологічних термінів, запропонованих американським соціологом Дж. Вінсентом щодо альтернативних моделей «правильного» старіння: «лібералізація від старшого віку» (акцент на тривалому збереженні молодості, «відмова» від ідентичності за віком, а отже, у сутності, прагнення до ілюзії) та «лібералізація старшого віку» (підкреслення значущості літнього віку і звільнення від обмежень, а отже, реальний погляд на речі). Не слід думати, що за досягнутої суспільством згоди щодо наявності ейджизму його подолання просувається виключно заради високих ідеалів людяності. Звернемося до ілюстрації щодо літніх людей – саме їхнє майбутнє привертає основну увагу, бо до 2100 р. саме на їхню користь прогнозують значні зміни у віковій структурі населення, і питання ставлення до результатів цих змін є актуалізованим. Зазвичай щоб окреслити бажаний стан суспільства, який передбачає інтегрованість літніх людей, у ЗМІ та наукових джерелах посилаються на приклади активного дозвілля сучасних людей літнього віку на глобальному Заході. Із боку мистецтва глядача можуть захоплювати сучасні фільми з літніми героями у контексті їх повноцінного професійного функціонування. Однак пенсіонери, які не бідують і не «доживають», а підтримують гарну фізичну форму, подорожують, засмагають, цікавляться модою тощо, – це не в останню чергу результат маркетингового впровадження відповідного образу старіння, бо не хотілося втрачати споживачів із численого та

забезпеченого покоління baby boomers (народилися після Другої світової війни і застали під час свого професійного становлення у західних країнах економічне зростання). Аналогічно висвітлення активного професійного життя літніх людей у кінематографі є підстави розглядати як один з ідеологічних наслідків неолібералізму, прихильники якого вважають корисним привчати громадян якомога довше вважати себе здатними до економічної продуктивності, а не «псуватися» пенсійною системою за скорочення кількості людей працездатного віку. Згідно з висновком дослідниці з Каліфорнійського державного університету Р. Бергер, ми живемо у світі, де молодий вік цінують вище літнього, і значну частку відповідальності за це несуть ЗМІ. Тож і зовнішній вигляд, і пріоритети, бажання, домагання молодих людей набувають «вищості» щодо аналогічного у літніх людей. Чи є для цього об'єктивні підстави, і зокрема в Україні?

Ми дійсно бачимо, що згідно з основними стратифікаційними критеріями представники різного віку є нерівними. По-перше, у доходах та оцінках власної забезпеченості. Тенденція, виявлена співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, була такою, що найбільший дохід був притаманним українцям у віці 30–39 та 40–49 років, однак вік – не основне, що впливало на диференціацію населення за доходами, пояснюваність її фактором віку не досягала й 4–5%. Що ж до самооцінок, то, згідно з даними Соціологічної асоціації України за 2017 р., більшість українців у віці 18–29, 30–39 та 40–49 років оцінювала рівень свого матеріального становища як середній (46%, 38,7% та 39,4% відповідно) і нижчий за середній (27,9%, 36,6% та 31% відповідно); більшість українців у віці 50–59 років – як нижчий за середній (33%) та середній (28,8%); більшість українців у віці 60+ років – як низький (39,3%) та нижчий за середній (29%). По-друге, в освіті. Згідно

Таблиця 1

Результати Центру «Нова Європа», Фонду ім. Фрідріха Еберта і GfK Ukraine

«Оцініть, як би Ви почувалися, якби одна з наступних родин переїхала б до вашого району, за 5-бальною шкалою де 1 – дуже погано, а 5 – дуже добре?»			
	Дуже погано, погано (1-2), %	Серединна позиція (3), %	Добре, дуже добре (4-5), %
Місцева багатодітна сім'я	6,1	21,8	66,3
Подружня пара пенсіонерів	7,7	23	65,5
Сім'я із Західної Європи	9,4	30,6	54
Група студентів	10,8	29,8	55,3
Біженці	28,2	37,9	27,7
Гомосексуальна людина чи сім'я	35,4	18,2	16,1
Родина ромів	55,5	25,7	12,2
Колишні ув'язнені	76,9	11,8	6,7
Наркозалежні	82,6	7,6	6,1

з даними Соціологічної асоціації України за 2017 р., найбільше тих, хто мав науковий ступінь та/чи повну вищу освіту, було серед українців у віці 30–39 років (48,7%), а найбільше тих, хто мав базову вищу освіту, – серед українців у віці 50–59 років (41,4%). По-третє, у повазі, що виявляють до них інші. Існують різні версії пояснення різниці у повазі, зумовленої віком, зокрема є спроби пов'язати більшу повагу до літніх людей із доіндустріальним суспільним ладом та з патріархатом, але вони доволі суперечливі з низки причин, які можна узагальнити тим, що з переходом до індустріального і постіндустріального суспільств змінюються лише види занять та інтересів, за які поважають або зневажають людей будь-якого віку, а визначальною для альтернатив патріархату (матріархату та біархату) є ознака статі, а не віку. Прийнятнішою є точка зору, згідно з якою молоді люди здатні здобути більше поваги діяльністю, для якої потрібна гострота сприйняття, а літні люди – організацією діяльності інших і кращою здатністю економити зусилля для досягнення мети. Вартими уваги є прояви дотичних до поваги подвійних стандартів: одним із показових випадків, що можна спостерігати і в Україні, є становище пенсіонерів: вони вважають своїм обов'язком матеріально підтримувати родини своїх дорослих дітей, які заробляють більше і живуть краще, але приймають допомогу від старших і при цьому вважають, що літні люди – обділені, несамостійні та нерозумні.

І по-четверте, але не далеко не в останню чергу, була вікова нерівність у підготовленості до контролю влади. Згідно з даними Соціологічної асоціації України за 2017 р., у більшості (від 74,8% до 92,6%) українців *будь-якого віку* була відсутня і готовність контролювати діяльність органів державної влади на волонтерських засадах, і готовність до членства у консультативній/експертній раді, що допомогатиме в розробленні рішень місцевих органів влади, і готовність організувати ініціативну групу з вирішення гострих питань місцевого населення чи громади – проте рідше за всіх її в усіх трьох випадках виражали люди у віці 60+ років. Що ж до прицильніших досліджень, присвячених виключно людям літнього віку, то згідно з результатами, отриманими проектом «Громадська активність без вікових обмежень» (ГО «Центр Поділля-Соціум», 2018 р., Вінниця, Полтава, Житомир, Слов'янськ і Миколаїв), 59% українських містян у віці 55+ років відзначали, що не знають про можливих помічників-посередників у контролі держави (недержавні структури, ГО, благодійні фонди, які підтримують і захищають літніх людей), і 42% підтримували пасивно-песимістичну установку щодо донесення сутності своїх потреб та захисту прав – що люди літнього віку захистити свої інтереси на той час узагалі не змогли би.

Також з'ясувати, чи існують вікові нерівності, можна опосередковано – через задоволеність життям, яка відображає найрізноманітніші обставини, згідно з якими людина почувається повноцінною або ущемленою, шанованою або не(до)оціненою. Згідно з даними Інституту соціології НАН України (2017 р.), більшість українців 18–29 років була скоріше задоволеною своїм життям (41%) або скоріше не задоволеною (28%), більшість людей 30–55 років – скоріше не задоволеною (35%) або скоріше задоволеною (32%), а більшість людей 56+ років – скоріше не задоволеною (38%) або зовсім не задоволеною (22%). Згідно з даними Соціологічної асоціації України (2017 р.), найбільше задоволеними життям були українці 18–29 та 30–39 років. Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології (2019 р.), найчастіше «життя прекрасне» в українців 18–29 років (58% задоволених), потім – в українців 30–49 років (51% задоволених), і вже потім – в українців 50+ років (41% задоволених). На основі цього можна припускати, що з віком кількість відчутних переваг та урівноважень в українців зменшувалася. Також літні українці привертали увагу соціологів із метою визначення ще більш деталізованих нерівностей – між людьми 56–60, 61–65, 66–70, 71–75 та 76+ років – заради оцінки перспектив упровадження заходів, що надавали би їм можливості розкривати свій виробничий потенціал. Хоча проблеми були в усіх. Якщо взяти один із найбільш обговорюваних просторів дискримінації – ринок праці, то щодо літніх людей говорили про закритість для них у принципі багатьох сфер зайнятості (особливо у держсекторі), щодо людей середнього віку піднімали тему закритості престижних сфер зайнятості (наприклад, ІТ – через установку «до 30»), а щодо молоді звертали увагу на схильність роботодавців користуватися їхньою недосвідченістю (як професійною, так і у захисті своїх прав) та вимушеним суміщенням роботи з навчанням, щоби платити їм мінімальну зарплатню. І це лише один простір дискримінації за віком – її можна відстежувати і щодо дозвілля (засудження залученості до певних занять на підставі уявлення про їх невідповідність типовому представнику даного віку), і щодо участі у громадянському житті (пропозиції обмежувати у законному праві голосу на виборах представників певного віку), і щодо надання необхідних для життя послуг (медичної і психологічної допомоги, кредиту тощо, щодо чого надавачі вибудовують вікові пріоритети).

Є ще один важливий нюанс – прихованість ейджизму за повідомленнями, що нібито вихваляють людей якогось віку і нібито акцентують на рівності представників будь-якого віку у чомусь. Часто помітити це за «історіями

успіху», що оповідають у ЗМІ, людині без фахової соціологічної освіти неможливо. Наведемо два приклади з «Лайм Апостроф»: один стосується історії особистого успіху (здійснення власних мрій) 103-річної незайнятої жительки США [33], другий – історії публічного успіху (здобуття популярності) зайнятого подружжя у віці 83 та 84 років на Тайвані [34]. У першому випадку розповідь присвячена жінці, яка переїхала з будинку для літніх людей до онуки – з подачі самої онуки – і за її участі реалізувала низку дій, що й подані як «здійснення мрії»: з'їла бургер, випила пива, зробила перше татування, уперше проїхалася на мотоциклі. У другому випадку нас знайомлять із власниками пральні самообслуговування, які створювали із забутих клієнтами у пральні речей різні образи та приміряли їх на себе і завдяки своєму онуку стали присутніми й дуже відомими у популярній соціальній мережі, хоча зізналися, що «не до кінця розуміють, що означає бути відомим у Instagram», при цьому успішність подружжя вбачається ще й у тому, що вони залучені до «веселощів і моди». Через конструювання історій із подібними акцентами відбувається приховане обезцінювання таких аспектів успіху, якими могло би хвалитися виключно третє покоління (турбота про онуків, авторитетність для них, збереження бізнесу протягом десятиліть – про що в повідомленні про тайванське подружжя згадано лише для тла). Натомість набуває поширення установка, що успішні літні люди – це люди, які мають мрії та практики, що асоційовані з інтересами у молодому (чи підлітковому, чи навіть дитячому) віці, що відповідають запитам аудиторії молодого та підліткового віку в нею ж і захоплених осередках (показовою була навіть назва Instagram-сторінки тайванського подружжя – wantshowasyoung).

Звісно, можна зустріти і протилежні вищевказані зразки конструювання та презентації історій про успіх у літньому віці, наприклад в американському фільмі «Стажер» (The Intern, 2015 р.). Ми згадуємо про нього, бо він став непересічною соціальною подією: після його прокату у США почав суттєво знижуватися рівень безробіття серед людей 55+ років за рахунок зростання для них кількості пропозицій роботи і навчання, спеціальних стипендій, програм із виведення та адаптації професіоналів, кар'єра яких була перервана, тощо. Головний герой – 70-річний пенсіонер, який починає працювати стажистом в Інтернет-магазині – презентований із повагою до тих переваг, що надає вік: значний досвід роботи і спілкування, уміння представити себе, виховувати інших, стримувати емоції, поглянути на життя поза контекстом суцільної зануреності в роботу та бажаного бачення стосунків. Але й у «Стажері» попри потужний і на перший погляд виключно

позитивний соціальний посил також закладено ейджистські приховані смисли. Головний герой виглядає винятком із правил – не типовим пенсіонером, а щасливим випадком навіть серед подібних собі, тобто інших літніх стажистів у тому ж самому магазині. Його образ як на рідкість мудрої, щасливої і в силу віку незалежної людини, з привабливою для другорядних молодих героїв старомодною життєвою позицією у фіналі слугує інструментом схвалення деструктивних пріоритетів молоді в образі засновниці Інтернет-магазину – фанатичного працеголізму, нещадності до себе, родини та бізнесу, прагнення понад усе (власну неготовність, вимоги інвесторів, складнощі у колег, відсутність професійної реалізації у чоловіка і можливості проводити час із родиною) бути нікому не підвітною керівницею справи, що їй подобається.

Повернемося до опитувань громадської думки. Ті дослідження, для яких ми генерували концепції та розробляли інструментарій, підтвердили, що вікові категорії однорідні лише на перший погляд. Зазвичай презентації національних соціологічних досліджень показують ті деталі, які здатні надати одновимірні та двовимірні розподіли, і це може створити враження, що молодий, середній та старший вік тільки й відрізняються, що один від одного. У нас була можливість побудувати тривимірні розподіли за результатами забезпечених нам Research & Branding Group досліджень культурного коду українців – ключових цінностей та морального оцінювання ціннісного вибору або ціннісних прихильностей – критеріїв відділення правди від брехні у соціальних мережах та морального ліцензування. Цікаво, що двовимірні розподіли відмінностей між людьми різного віку не засвідчили, зате тривимірні продемонстрували, що вік у поєднанні з іншими соціально значимими атрибутами може утворювати різні версії установок та поведінки. Так, наприклад, саме високоосвічені люди старшого віку більше тяжіють до декларованої суворої відповідальності перед родиною, як і декларованого суворого виконання обов'язків перед родиною, колегами та країною водночас, а для інших освітніх категорій подібні твердження були би безпідставними (див. табл. 2, тут і надалі у таблицях ми не перекладаємо назви побудованих нами кластерів з англійської, якою загальні описи кластерів були опубліковані вперше, заради зручності співставлення цих таблиць із першоджерелом).

Якщо йдеться суто про людей старшого віку, то щодо них варто враховувати конфігурації, на які впливає тип населеного пункту. При цьому у старших респондентів із міст усім можна повчитися свободі, а у старших респондентів із сіл – позитивному світогляду, толерантності та довірі (табл. 3, 4).

Таблиця 2

Відмінності у моральному ліцензуванні між людьми різного віку, які мають вищу освіту, статистична значущість відмінностей на рівні 0,05

	«Pro-family»	«Easy-going»	«Anti-country»	«Heavy-duty»	«Cautious»
Вища освіта, вік 18–30	19,1	11,2	16,4	32,9	20,4
Вища освіта, вік 31–55	13,1	12,3	9,9	46,4	18,3
Вища освіта, вік 56+	20,4	8,3	6,5	50,9	13,9

Таблиця 3

Відмінності у персональному виборі цінностей між людьми старшого віку, які живуть у різних типах населених пунктів, статистична значущість відмінностей на рівні 0,01

	«Freedom lovers»	«Synthesis avoiders»	«Moderate differentiators»	«Radical differentiators»
Вік 56+ в обласних центрах	33,7	48,7	13,1	4,5
Вік 56+ у містах	40,9	33,5	14,5	11,2
Вік 56+ у селах	34	36	15	15

Таблиця 4

Відмінності між оцінюванням людьми старшого віку, які живуть у різних типах населених пунктів, вибору цінностей, статистична значущість відмінностей на рівні 0,001

	«Optimists»	«Pro-conservatives»	«Anti-revolutionaries»
Вік 56+ в обласних центрах	51,7	34,5	13,8
Вік 56+ у містах	57,5	22,5	20
Вік 56+ у селах	78,5	8,9	12,7

Таблиця 5

Відмінності між оцінюванням людьми середнього віку, які живуть у різних типах населених пунктів, вибору цінностей, статистична значущість відмінностей на рівні 0,05

	«Optimists»	«Pro-conservatives»	«Anti-revolutionaries»
Вік 31–55 в обл. центрах	55,8	35,4	8,8
Вік 31–55 у містах	63,2	24,3	12,5
Вік 31–55 у селах	67	17	16

Що ж до молоді, то вона, будучи категорією з найкращими об'єктивними умовами в українському суспільстві, тим не менше не здобула достатньо досвіду, щоби хоч за якимись ознаками диференціюватися додатково. Максимально диференційованою була категорія середнього віку: згідно з проведеним нами вище аналізом, вона порівняно з молоддю має більше підґрунтя для ейджизму, але принаймні щодо неї не було закликів до соціального перевиховання заради євроінтеграції, хоча в наших дослідженнях саме вона проявила найбільше суперечливих варіацій, не завжди співставних зі стереотипними європейськими цінностями. Хоча відмінності поставали несистематично, думки людей середнього віку залежали від майже максимально доступної стандартної соціологічної палітри соціально значимих ознак. Так, проживання в обласних центрах спонукало частіше виробляти альтернативи толерантності та довірі; чоловіки були більше орієнтованими на візуалізації та авторитет, а жінки – на opinii близького кола та власну інтуїцію, що відповідає традиційним

гендерним стереотипам; середня спеціальна освіта, яка в Україні є нижнім освітнім щаблем омріяного середнього класу, була частіше супутньою згоді з твердженнями про першочерговість обов'язків перед родиною порівняно з колегами та країною, і навіть зростання матеріальної забезпеченості, на яке покладають дуже багато надій, тісніше прив'язувало виконанням обов'язків саме до власних родин (табл. 5–8).

Висновки та перспективи. Таким чином, торкаючись теми віку, соціологія завжди шукає істину між двома тезами: перша – вік залишається одним із базових критеріїв набуття соціальних ролей і переходу від однієї до іншої з них, і ця теза є більш життєздатною, а друга – не існує єдиних вікових стандартів для входження та виходу по відношенню до тієї чи іншої соціальної ролі, і ця теза є більш ідеалістичною. Очевидно, що зв'язок між віком і соціальними ролями залишається значущим, інакше би періоди їх активного примноження й активної втрати не мали би стільки дослідницької уваги у наукових дослідженнях, роз-

Таблиця 6

Відмінності між розрізненням людьми середнього віку, які мають різну стать, правди і неправди у соціальних мережах, статзначущість відмінностей на рівні 0,05

	«Ind. - 1»	«Coll. - 1»	«Mixed»	«Coll. - 2»	«Ind. - 2»	«Coll. - 3»
Чоловіки, вік 31–55	22,8	13,1	21,8	14,1	16,5	11,7
Жінки, вік 31–55	13,6	8,6	20,5	23,2	20,9	13,2

Таблиця 7

Відмінності у моральному ліцензуванні між людьми середнього віку, які мають різну освіту, статзначущість відмінностей на рівні 0,01

	«Pro-family»	«Easy-going»	«Anti-country»	«Heavy-duty»	«Cautious»
До повної середньої включно, вік 31–55	10,7	17	13,4	39,3	19,6
Середня спеціальна, вік 31–55	24,1	11,3	9,2	33,3	22
Вища, у т. ч. науковий ступінь, вік 31–55	13,1	12,3	9,9	46,4	18,3

Таблиця 8

Відмінності у моральному ліцензуванні між людьми середнього віку, які мають різний достаток, статзначущість відмінностей на рівні 0,01

	«Pro-family»	«Easy-going»	«Anti-country»	«Heavy-duty»	«Cautious»
Найбідніші (верх забезпеченості – продукти), вік 31–55	12,2	13,1	8,4	48,5	17,7
Умовна середина (верх забезпеченості – одяг), вік 31–55	19,4	13	12	34,3	21,3
Найбагатші (верх – речі дорогі і тривалого користування), вік 31–55	29	12,9	9,7	35,5	12,9

глянутих у межах статті. Ми переконалися, що ейджизм – дискримінація за віком, у якій стереотипи набувають чинності через дискримінаційні практики, а політичні та інституційні рішення закріплюють і те й інше, існує і щодо молодих людей, і щодо людей середнього віку, і щодо літніх людей, хоча останні потерпають найбільше в силу різних об’єктивних та суб’єктивних обставин. Привертаючи увагу до інших ситуацій, пов’язаних із установами правил щодо людей різного віку, можна побачити, що ейджизм постає явищем, дуже залежним від смислонаділення. Через це, незважаючи на загальнозрозуміле прагнення до поваги, люди можуть відмовлятися від демонстрованих їм знаків поваги за віком, не помічати їх, не розуміти їх. Це є складним переплетінням надособистісних правил – ідеологій, що підштовхують до оцінювання «потрібності» людей за працездатністю і до цінування пріоритетів інших вікових категорій, з особистим вибором смислів. Для подолання дискримінації за віком стане в нагоді бути чутливими до, здавалося би, дрібниць – прихованих смислів у пропонованій нам для вжитку інформації, і послуговуватися результатами якомога більшої кількості досліджень, у яких видно переваги й недоліки всіх вікових категорій. Окрім основних стратифікаційних вимірів – матеріального становища, освіти, поваги та престижу, влади та контр-

оллю, – можна навести багато і стабільних, і ситуативних характеристик життя людей різного віку, де було зафіксовано вікові розриви і де дослідження мають перспективу: користування Інтернетом і гаджетами, відповідність роботи кваліфікації, володіння мовами, можливості уникнення безробіття, туризму, міграції. Залишаться затребуваними і дослідження представників усіх вікових категорій на предмет того, що пов’язано з відтворенням або подоланням супутніх певному віку нерівностей: цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, життєвих стратегій, соціальних контактів різної близькості, самопочуття у суспільстві, товариськості і взаєморозуміння, релігійності, громадської діяльності, протестної активності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Hellmann T., Schmidt P., Heller S. M. *Social Justice in the EU and OECD – Index Report 2019*. Gütersloh : Bertelsmann Stiftung, 2019. 274 p. URL: <https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2019/12/Social-Justice-Index-2019.pdf> (date of access: 01.02.2024).
2. Інститут Горшеніна, Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі. *Українське суспільство та європейські цінності*. Київ, 2017. 58 с. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/JEvropeiski_cinnosti_tables_and_diagrams_MR.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
3. Info Sapiens. *Результати соціологічного дослідження щодо вікової дискримінації україн-*

- ців. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=78> (дата звернення: 01.02.2024).
4. Танчин І.З. Соціологія : навчальний посібник. 3-є вид., перероб. і доп. Київ, 2008. 351 с.
 5. Непийвода Т.В. Соціальна дистанція між віковими групами в українському суспільстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2010. № 1–2. С. 53–57.
 6. Юрчик Г.М. Дискримінація на ринку праці: прояви, вітчизняний і європейський досвід подолання. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2016. № 2. С. 80–87.
 7. Berger R. Aging in America: ageism and general attitudes toward growing old and the elderly. *Open journal of social sciences*. 2017. Vol. 05, no. 08. P. 183–198. URL: <https://doi.org/10.4236/jss.2017.58015> (date of access: 01.02.2024).
 8. Познанська К.В. Соціальне становище літніх людей та ставлення до старості в українському суспільстві очима молоді. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2017. № 39. С. 340–345.
 9. Генералова О.М. Соціальна ексклюзія осіб похилого віку в сучасному міському середовищі. *Актуальні проблеми психології*. 2017. Т. 7. № 44. С. 61–71.
 10. Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання. *Тези доповідей та виступів учасників III Конгресу Соціологічної асоціації України*, м. Харків, 12–13 жовтня 2017 р. Харків, 2017. 517 с.
 11. Кухта М.П. Шляхи запобігання виключенню людей старшого віку із соціального життя. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2018. № 77. С. 176–186.
 12. Кухта М.П., Мартинюк І.О. Стереотипи як соціокультурний чинник впливу на життя людей старшого віку. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2018. № 79. С. 194–202.
 13. Yashkina D. Dynamics of social determination of basic values of Ukrainians: generation slice. *Sociological studios*. 2018. № 1(12). P. 56–65. URL: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-56-65> (date of access: 01.02.2024).
 14. Pimenova O. Human aging in modern conditions: features and perspectives for active longevity. *Sociological studios*. 2019. № 2(15). P. 30–34. URL: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-30-34> (date of access: 01.02.2024).
 15. Predybailo A.I. Definition of discrimination against the elderly persons in the field of labor relations: international aspect. *Juridical scientific and electronic journal*. 2019. Vol. 4. P. 266–269. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/71> (date of access: 01.02.2024).
 16. Кухта М.П., Мартинюк І.О. Проблема старіння: філософський і соціологічний підходи. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2019. № 83. С. 19–27.
 17. Fertility, mortality, migration, and population scenarios for 195 countries and territories from 2017 to 2100: a forecasting analysis for the Global Burden of Disease Study / S. E. Vollset et al. *The Lancet*. 2020. Vol. 396, no. 10258. P. 1285–1306. URL: [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30677-2](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30677-2) (date of access: 01.02.2024).
 18. Кухта М.П., Мартинюк І.О. Специфіка «третього віку» в сучасній Україні. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2020. № 85. С. 114–127. URL: <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.85.11> (дата звернення: 01.02.2024).
 19. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / ред. Е.М. Лібанова. Київ : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. 404 с. URL: https://idss.org.ua/monografii/nerivnist_2012.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
 20. Українське «покоління Z»: цінності та орієнтири / Д. Гайдай та ін. *Центр «Нова Європа»*. URL: <http://neweurope.org.ua/analytics/ukrayinskepokolinnya-z-tsinnosti-ta-oriyentyry/> (дата звернення: 01.02.2024).
 21. Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством (заключний звіт) / В.С. Бакіров та ін. Харків : Соціол. асоц. України за фінанс. підтримки Міжнар. фонду «Відродження», 2018. 277 с. URL: https://sau.in.ua/app/uploads/2019/07/ZVIT_SOCZIALNI-NERIVNOSTI_2018_.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
 22. Сахно Ю. Задоволеність українців різними аспектами життя та тим, як складається життя у цілому. *Київський міжнародний інститут соціології*. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=882&page=1&t=7> (дата звернення: 01.02.2024).
 23. Кіпень В.П. Люди поважного віку в Україні: потреби, цінності та взаємодія з органами влади: аналітичний звіт. Вінниця : Дмитрієва С.О., 2019. 54 с. URL: https://r.donpu.edu.ua/bitstream/123456789/1473/1/Кіпень%20В.П._Люди%20поважного%20віку%20в%20Україні_11.04.19.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
 24. #забутипровік. *People50plus*. URL: <https://ideaspeople.1plus1.ua/> (дата звернення: 01.02.2024).
 25. Bentz J. Hungary: nation with the most family-friendly policies in Europe. *iFamNews*. URL: <https://www.ifamnews.com/en/hungary-nation-with-the-most-family-friendly-policies-in-europe/> (date of access: 01.02.2024).
 26. Carlson A. The humans disappear: shocking new evidence on global depopulation. *iFamNews*. URL: <https://www.ifamnews.com/en/the-humans-disappear-shocking-new-evidence-on-global-depopulation/> (date of access: 01.02.2024).
 27. Кириченко І. Чи існує в Україні соціальна нерівність? *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/chi_ishue_v_ukrayini_sotsialna_nerivnist.html (дата звернення: 01.02.2024).
 28. Мащенко К. Вікова дискримінація на ринку праці. *NV Бізнес*. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/vikova-diskriminaciya-na-rinku-praci-697219.html> (дата звернення: 01.02.2024).
 29. Гончарова Є. Запиши діда до університету. *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/zapyshy-dida-do-universytetu/> (дата звернення: 01.02.2024).
 30. Лазарева А. Майже щаслива старість. *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/majzhe-shchaslyva-starist/> (дата звернення: 01.02.2024).

31. Tashchenko A., Zabrodina D. To see a free man and die? Specifics of shared adherence to values in Ukrainian society. *Scientific journal of Polonia University*. 2022. Vol. 51, no. 2. P. 315–323. URL: <https://doi.org/10.23856/5137> (date of access: 01.02.2024).

32. Zabrodina D.O., Taschenko A.Y. Comprehension of the value self-regulation of the Ukraine's citizens. *Habitus*. 2022. № 37. P. 21–25. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.3> (date of access: 01.02.2024).

33. Лавринець Н. 103-річна жінка зробила тату і проїхался на байку, після «втечі» з будинку преста-

рілих. *Лайм Апостроф*. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/lime/lifestyle/2020-08-17/103-letnyaya-jenschina-sdelala-tatu-i-prokatilas-na-bayke-sbejav-iz-doma-prestarelyih/34484> (дата звернення: 01.02.2024).

34. Лавринець Н. Літні власники пральні стали зірками мережі, створюючи модні образи із забутих речей. *Лайм Апостроф*. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/lime/lifestyle/2020-08-04/pojilyie-vladeltsyi-prachechnoy-stali-zvezdami-seti-sozdavaya-modnyie-obrazyi-iz-zabytyih-veschey/34258> (дата звернення: 01.02.2024).